Euskal komikigintza eta euskal literatur sistema:
euskal komikiaren historia literario baterantz

Iratxe Retolaza

Sarrera

- Komikia, irudien eta hizkuntzaren bitartez sorturiko narrazioa da
- Bi koderen bitartez sorturiko genero honetara hurbiltzeko erabiliko den ikuspuntuak irakurketa baldintzatuko du (korpusa, irizpideak, eta abar).
- Euskal komikigintzaren ekarpenak aztertzerakoan irudia lehenetsi izan da (euskal grafismoaren historiarekin harremanetan aztertu)
- Irudiaren ikuspuntutik eginiko hurbilketak izan direnez, Euskal Herrian sorturiko komikia aztertu izan da, erabilitako hizkuntzari begiratu gabe

Sarrera

- Euskal komikigintzaz egin diren azterketa monografikoek edo garai konkretu bat aztertu dute:
  - Díaz de Gereñuren *30x30 gure komikiaren tamaina/dimensiones de nuestra historieta*, *2006*
- Edo argitalpen konkretua aztertu dute: Díaz de Gereñuren *Habeko Mik 1982-1991: euskal komiki ahalegina*, 2006

Helburuak

- Euskal komikiaren historia literarioari heltzeko lehen hurbilketa orokorra
- Literaturaren definizioa bera zabaldu
- Euskal literatur sisteman euskal literaturak izan duen lekuaz gogoetatzea, eta izan beharko lukeen lekuaz gogoetatzea

Euskal Herriko prentsa eta irudia XIX. mende bukaeran

Komikia prentsan jaio zen generoa izan zen, horregatik, euskal komikiaren hastapenak euskal prentsan arakatu behar

UMORE GRAFIKOA

XIX. mende bukaeran indartu Euskal Herriko prentsaren egoera:

prentsak irudiari garrantzia handiago eman zion pixkanaka. Donostiako aldizkari satirikoak horren adibide dira:

Bitoriano Iraola grafista garrantzitsuena

El Thun Thun (1894); *El Aurresku* (1894); *San Sebastián Cómico* (1896).

Aldizkari hauetan karikaturek eta umore grafikoak leku garrantzitsua

TXISTE GRAFIKOA

Bitoriano Iraola, *Baserritarra*, 1907

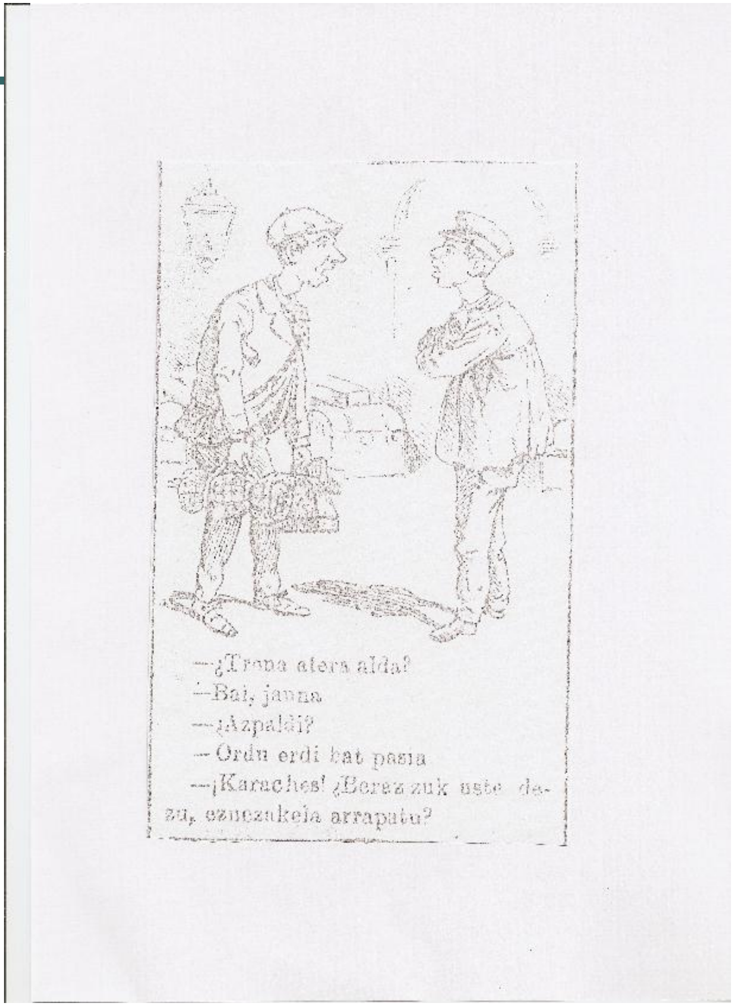

“-¿Trena atera alda?

-Bai, jauna

- ¿Azpaldi?

- Ordu erdi bat pasia

- ¡Karaches!¿Beraz zuk uste dezu, eznezakela arrapatu?”

Euskal komikigintzaren aurrekariak

- Lehen euskal tira komikoa:

Bitoriano Iraolaren "On Kosmerentzat" izan zen, *Baserritarra* (1907) aldizkari donostiarrean agertu zena. Nekazaritzaz jarduten zuen aldizkaria zen, eta nekazarien ikuspuntutik heltzen gaiei, baita umoreari ere.

Bitoriano Iraola, “On Kosmerentzat”, *Baserritarra*, 1907

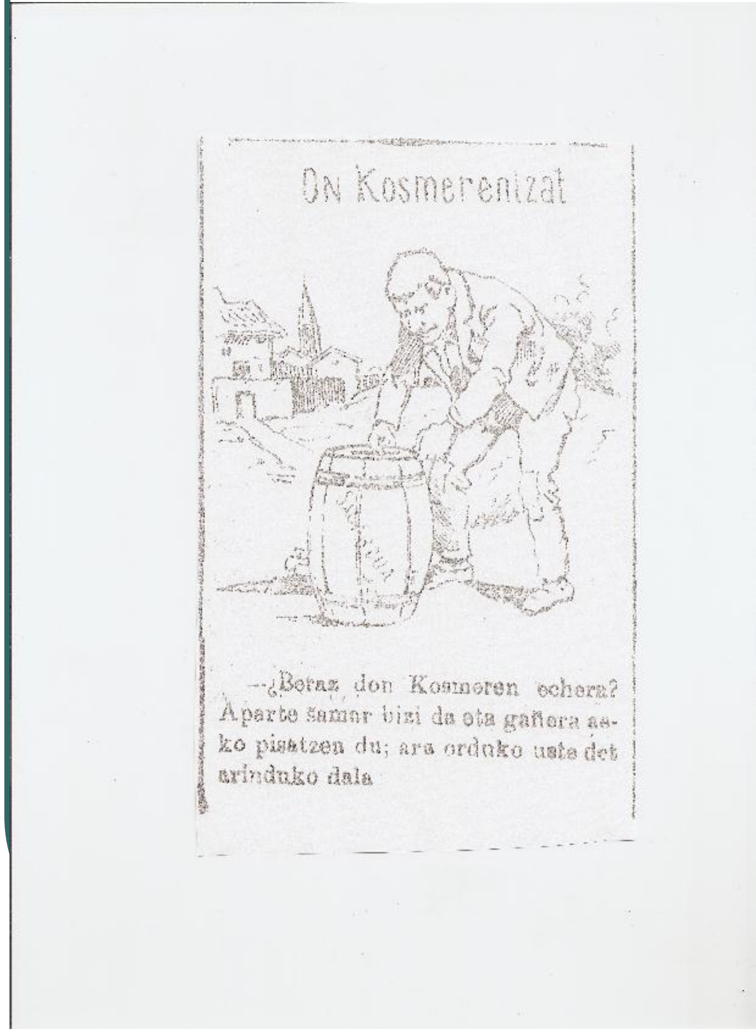

-¿Beraz don kosmeren echera? Aparte samar bizi da eta gañera asko pisatzen du; ara orduko uste dut arinduko dala”

“¡Arrayenia! Au dek au pisuba! Eztago erremeriyorik arindu egiñ bihar”

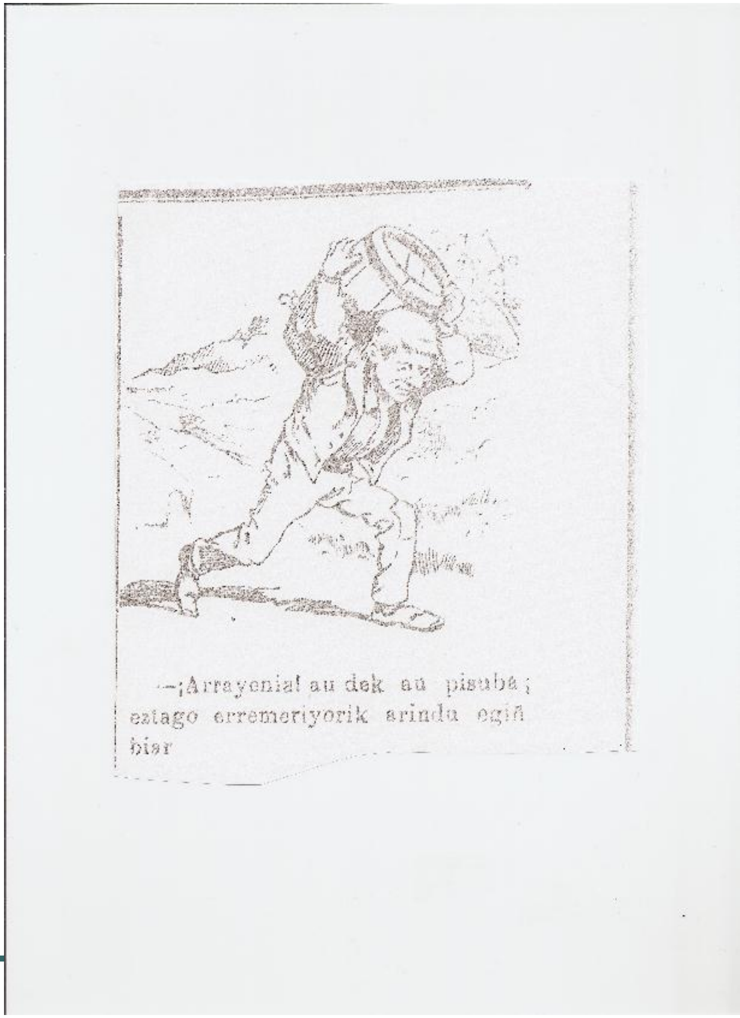

Bitoriano Iraola, “On Kosmerentzat”, *Baserritarra*, 1907

-”glu, glu, glu, glu..¡Au mama! ¡Biba don Kosme eta bere famili guziya!”

“-Orain bai errez eramango detala”

—¿Zer da an? ¿Ustuta pisu geya-go?

"- ¿Zer da au?¿Ustut a pisu geyago?"

"- ¡Ka! ¡Eziñ nezake eraman?"

—¡Ka! ¡Eziñ nezake eraman?

I.

Lehen euskal bineta

"Teles eta Nikoren istorioak" (anonimoa)

- *Euzko Deia*n (1918), Bilbon argitaratzen zen EAJren aldizkaria.
- Teles eta Niko gazteen istorioak kontatzen dira
- Lehen komiki-seriea da (pertsonaia finkoez osaturikoa)
- Nahiz eta oraindik hitzezko narrazioak pisu nagusia izan, komikiari berezkoak zaizkion osagai narratiboak agertzen dira, **aurrekari garrantzitsuenetarikoa**: globoak, onomatopeiak, zeinu zinetikoak, metafora bisualak, eta abar.

Argia aldizkaria (1921tik aurrera)

- *Argia* aldizkariak irudiari garrantzia handia eman zion hasieratik (gaur egunera arte)
- XX. mende hasieran diferentziaren estetikaren aldeko joera ematen da (arkitekturan, musikan, pinturan, literaturan, grafismoan): Jon Zabalo, Lagarde, Landi, Gezala eta beste zenbait Euskal Herriaren identita grafikoa landu zuten.
- Jon Zabalo "Txiki" grafista nagusia: Txiki batez ere marrazkilaria da, eta karga narratiboa marrazkian. Karteletan eta karikaturetan ez bezala, tira komikoetan helburu didaktikoari eutsi (edo gazteentzat, edo helburu erlijioso-identitarioa).

Argiaren urtekaria, 1924, Jon Zabalo "Txiki"

"Aidian gabiltzanean, ixilik egoten bazerate… debalde. Itzik egin ezkero, danik eta kinkateko txikiyena… 50 peseta"

"…"

"Lurreratu diranean:

-Eup!... ¿orain itz egin al leike?

-Orain bai, nai dezun guziya.

- Arrane, arranea!... Aidean genbiltzala, Joxepa muturrez aurrera erori da!"

Lehen komiki-orria

- *Euzko* (1932-1934) aldizkaria: Lauaxetak sustaturiko aldizkari honetan lehen komiki-orria argitaratu.
  - - "Peru Malluki", baserritar bat hirian
  - - *Gastetxu* gehigarria, gazteentzako orria

Lehen komiki aldizkariak: haur eta gazteentzat

- *Umeentzako euskal-ingitxoa* (1923) Zeruko Argiako arduradunek Euskaltzaindiari komiki aldizkaria egiteko proiektua aurkeztu, ez zuen aurrera egin.
- *Txistu* (1927): ez da alerik atzeman
  - *Argia* astekariaren eskutik (Ambrosio Zatarain bultzatzaile nagusi)
  - Haur eta gazteei zuzendua
  - Helburua: alfabetizatzea eta euskalduntzea
- *Poxpoliñ* (1935-36):
  - Isaak Lopez Mendizabalek sortua
  - Itzulpenak egiteko baimena lortu
  - Euskal historiaren gertaera garrantzitsuak komikiaren bidez kontatu (Orreaga, Pernando Amezketarra, Loiolakoa, eta abar).
  - Helburu didaktikoa

Komiki aldizkariak gerren ostean: haur eta gazteentzat

- *Pan-pin* (1960-1970):
- *Zeruko Argia* Iruñeako astekariak sortua
- Hasieran lapurteraz eta gipuzkeraz argitaratu, gero bizkaieraz
- Itzulpenak egiteko baimena lortu, batik bat haur aldizkari frantsesak itzuli, eta beranduago baita Bruguerararen istorioak ere

Ondorioz

- Euskal komikiaren lehen sorkuntzek honako ezaugarri hauek zituzten:
  - Helburu didaktikoa (nazionalismoaren ideiak zabaldu –euskaldun fededun-, euskalduntzea).
  - Haur eta gazteentzat sortuak batik bat
  - Itzulpenak egitea lehenesten zen

Euskal komiki modernoa
(1970etik aurrera)
Haur eta gazteentzako aldizkariak

- *Kili-kili* (1977-2003):
- Jose Antonio Retolazak sortua Bilbon
- Euskalduntzea eta kontzientzia zabaltzea zuen helburu
- Itzulpenak ziren sorkuntzaren oinarri
- Aldizkariak narratzaile nagusi bat zuen, Kili-kili, haurrei mintzatzen zitzaiena
- *Ipurbeltz* (1977-):
- *Erein* argitaletxeak sortua
- Euskaraz irakurtzeko ohitura zabaltzea du helburu
- Euskal sorkuntzarekiko interesa izan du
- Euskal marrazkilari eta idazleentzako gunea
- *Xirrixta* (1992-1998) eta *Kometa* (1996-1998):
- Ipar Euskal Herrian sortuak, EKE-ren eskutik (arazo ekonomikoengatik itxi)
- *Na-nai* (2001-) eta *Xabiroi* (2005-)

Euskal komiki modernoa
Helduak alfabetatzeko komikiak

- *Habeko Mik* (1982-1991):
  - HABEren eskutik argitaratuta
  - Helduen euskalduntzean lagungarri izateko
  - Leihaketa bitartez aukeratzen zituzten argitaratu behar ziren lanak
  - Idazle eta marrazkilari berrientzat gune garrantzitsua
  - Ez zuen arrakasta handirik izan irakurleen artean

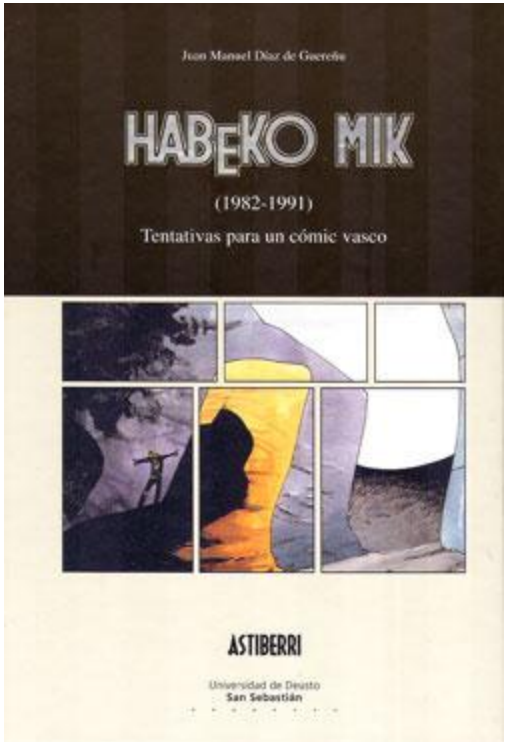

Euskal komiki modernoa
Komikia prentsan

- Aldizkarietako tira komikoak: *Zeruko Argia* (*"Komikia"* gehigarria), *Anaitasuna*, *Pamiela* ("Pamiela komikia" gehigarria, 1983) eta abar.
- Egunkarietako tira komikoak:

- *Egin*, "Zakilixut" 1977tik aurrera: kritika soziala, parodia, eguneroko gertaeren ikuskera ironikoa, komikiaren teknika guzti-guztien erabilera.

“Zakilixut”, *Egin* 1984.

“Zakilixut”, *Egin* 1984.

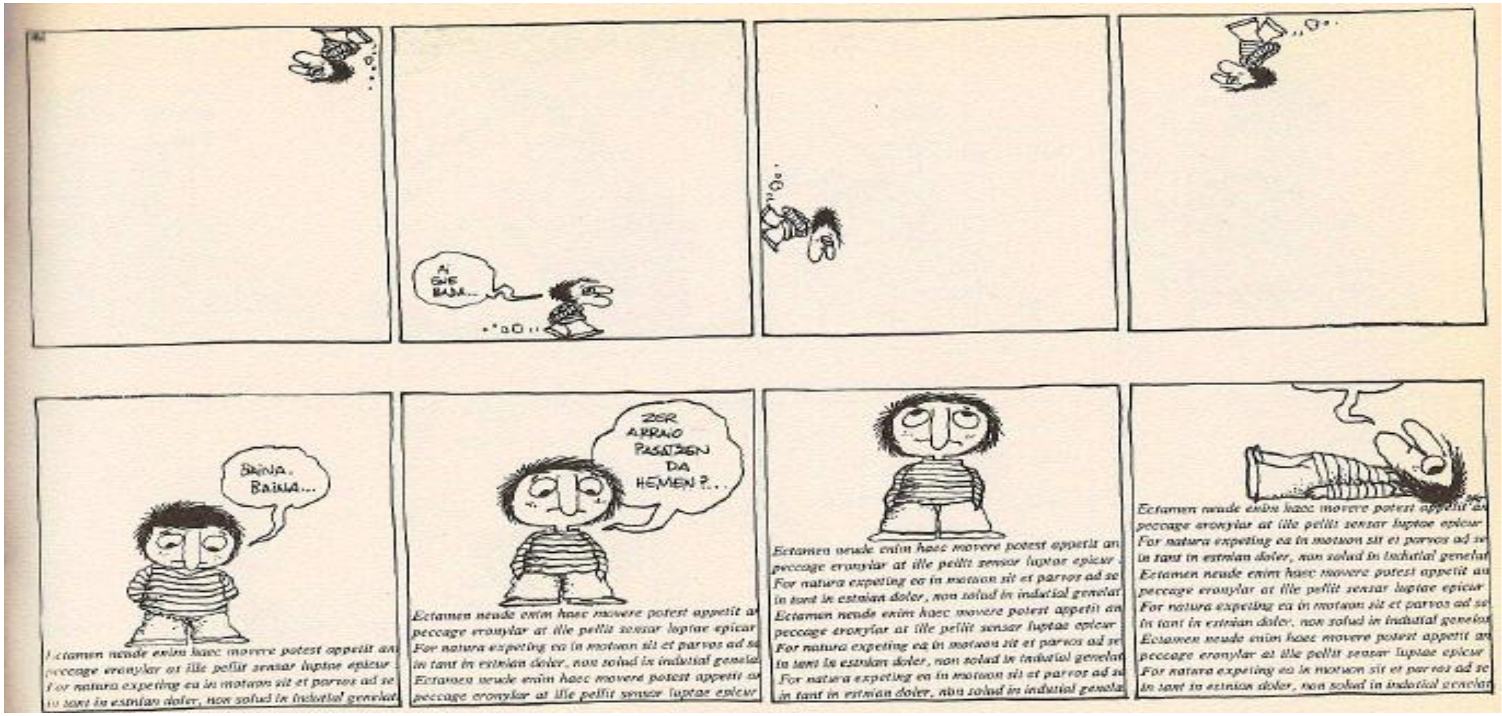

“Zakilixut”, *Euskaldunon Egunkaria* 1998-12-18

Euskal komiki modernoa
Magazineak

- *Euskadi Sioux* (1979):

- Batez ere gazteleraz idazten zuten, baina euskaraz sorturiko orri bat bazuten: “Zintza” (alfabetatzeko metodoei iseka egiten diena), Antton Olariagarena.

- *Napartheid* (1988-1998):
  - Nafarroan euskararen legea ezarri ondoren, hura salatu asmoz sorturikoa
  - Asisko Urmeneta eta Patxi Ugartek sortu, besteak beste
  - Ikuspegi kritikoa eta ironikoa

Euskadi Sioux, "Zintza", 1979 (Antton Olariaga)

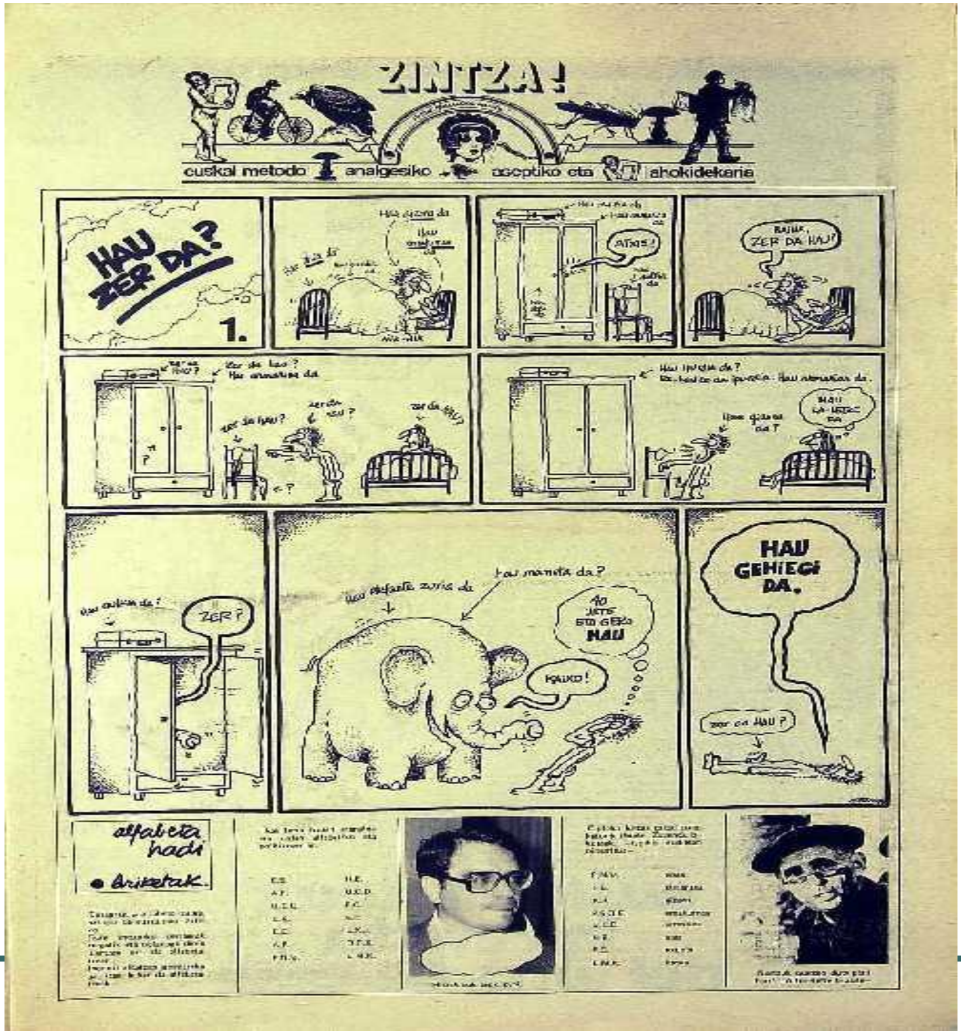

Napartheid, 1991-1992

Helduentzako komiki-liburuak

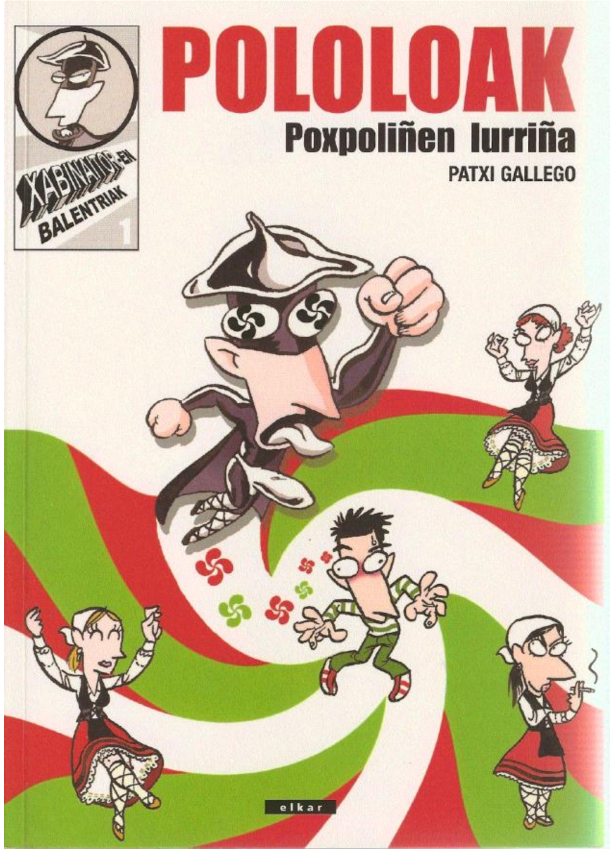

Patxi Gallego, *Pololoak*

Helduentzako komiki-liburuak

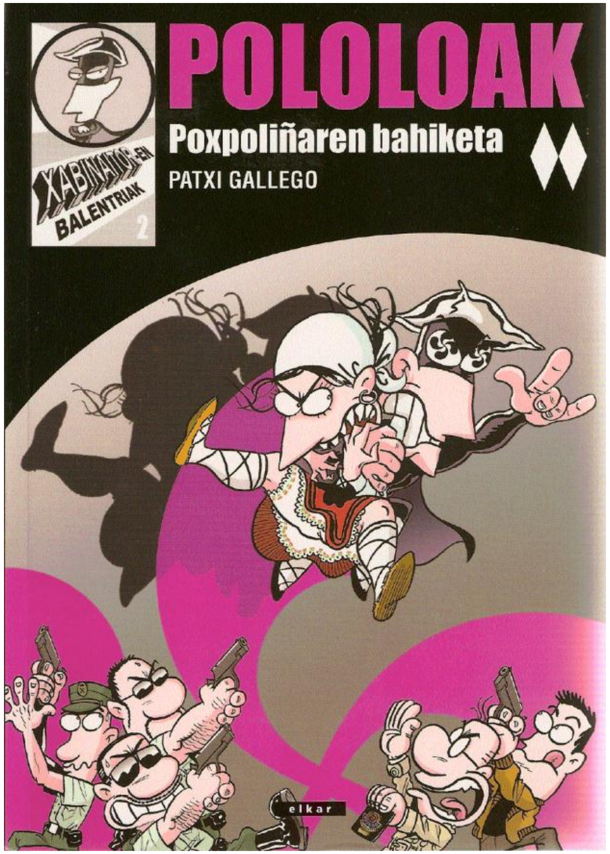

Patxi Gallego, *Poxpoliñaren bahiketa*